

***Cerasus fruticosa* Pallas** **Wiśnia karłowata (wisienka stepowa)**

Synonimy: *Prunus fruticosa* Pallas, *P. chamaecerasus* Jacq.

Rodzina: *Rosaceae* – różowate

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginięcie. W krajach ościennych: silnie zagrożony w Niemczech, zagrożony w Czechach, narażony na Słowacji. Umieszczony na europejskiej czerwonej liście roślin naczyniowych.

Uwagi taksonomiczne

Większość spośród opisanych taksonów wewnątrzgatunkowych *Cerasus fruticosa* stanowią różne typy morfologiczne segregatów mieszańców międzygatunkowych *C. fruticosa* × *C. vulgaris* Miller (= *C. ×eminens*

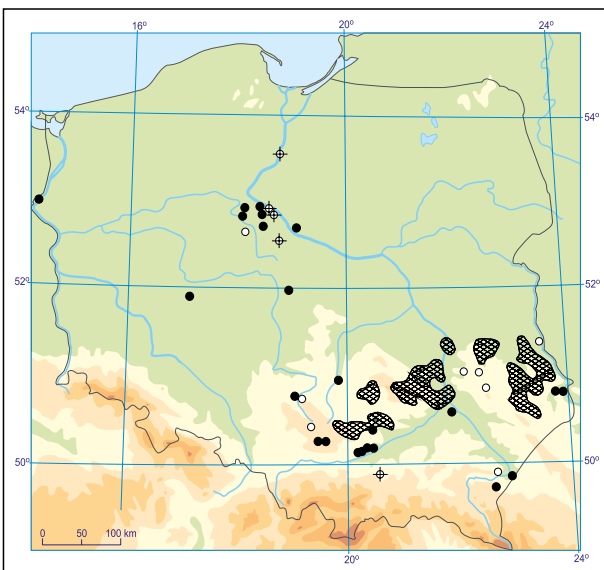
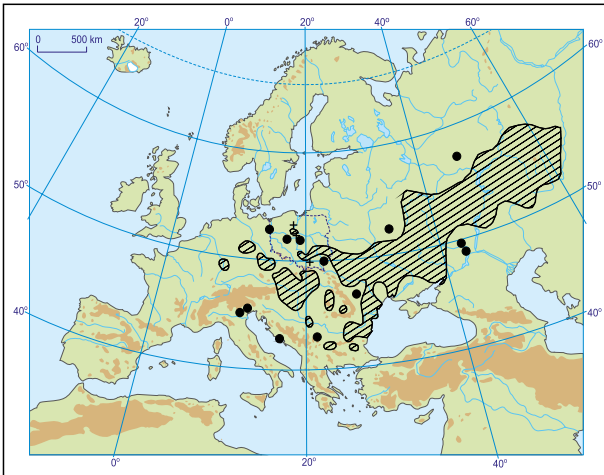
(Beck) Buia) (Wójcicki 1987). Z Polski opisany został potrójny mieszańiec *C. ×stacei* (Wójcicki) Wójcicki et Marhold (= *Prunus ×stacei* Wójcicki), który powstał w wyniku spontanicznej hybrydyzacji mieszańca *C. ×eminens* z *C. avium* L. (Wójcicki 1991a).

Rozmieszczenie geograficzne

Wiśnia karłowata jest gatunkiem pontyjskim; występuje na obszarze poniżej 67 południka od południowo-zachodniej Syberii na wschodzie, do Nadrenii na zachodzie, głównie w strefie stepu i lasostepu we wschodniej części zasięgu i w odpowiadających im azonalnych zbiorowiskach roślinnych o charakterze kserotermicznym w jego zachodniej części (Zarzycki 1958; Szafer 1959b; Pawłowska 1977; Svjazeva 1980; Schubert i in. 1981; Wójcicki 1987, 1991b, 2001b, 2008). Na terenie Polski osiąga północno-zachodni kres zwartego zasięgu.

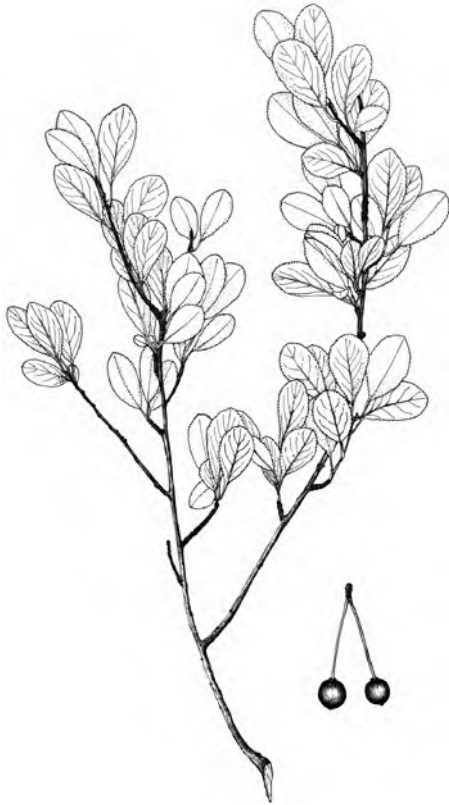
Występowanie w Polsce

Zasięg *Cerasus fruticosa* obejmuje Wyżynę Zachodnio-wołyńską i Polesie Wołyńskie, Wyżynę Lubelską, południowo-wschodnią część Równiny Radomskiej oraz środkową i południową część Wyżyny Małopolskiej. Poza tym występuje wyspowo na kilkunastu stanowiskach na terenie Kotliny Toruńskiej i Równiny Inowrocławskiej oraz na izolowanych stanowiskach w Bielinku nad Odrą, Grodzisku koło Łęczycy (okazy w KRAM, lg. J. Mądalski w 1952 r.; Kołodziejek 2012), w okolicy Dolska koło Gostynia (A. Czarna, mat. npbl.), a także w okolicach Przemyśla i Brzeska (Celiński, Filipek 1958; Szafer 1959b; Gostyńska 1963; Browicz, Gostyńska 1964a; Głazek 1968, 1969; Wójcicki 1987, 2001a, b, 2008; Boratyński i in. 2003; Pacyna 2004; Zając i in. 2006; Kołodziejek 2012).

Siedliska i fitocenozy

Cerasus fruticosa jest gatunkiem nizinowym, na terenie Polski występuje do wysokości 300 m n.p.m. Rośnie na odsłoniętych wzniesieniach, na stromych zboczach jarów, wąwozów i krawędziach dolin rzecznych o ekspozycji z południowego sektora horyzontu, rzadziej wschodniej i zachodniej, a także na terenach płaskich (Głazek 1969; Wójcicki 1987, 2001b, 2008). Występuje w ciepłolubnych zaroślach z rzędu *Prunetalia*, ciepłolubnych zbiorowisk okrajkowych z rzędu *Origanetalia*, a ponadto w termofilnych lasach z klasy *Quercetalia pubescentis* i wtórnych zbiorowisk leśnych z rzędu *Vaccinio-Piceetalia* (Kozłowska 1928; Ceynowa 1968; Głazek 1973; Gils, Kozłowska 1977; Fijałkowski, Wawer 1982; Wójcicki 1987, 2001b). Najmniej liczną grupę zbiorowisk z wiśnią karłowatą stanowią murawy kserotermiczne z rzędu *Festucetalia valesiaca* (Celiński, Filipek 1958; Ceynowa 1968; Głazek 1968; Gils, Kozłowska 1977; Fi-

jałkowski, Wawer 1982; Wójcicki 1987, 2001b). Zbiorowiska z *C. fruticosa* rozwijają się na glebach zasobnych w węglan wapnia, jak rędziny wapienne i kredowe, gliny zwałowe, oraz na czarnoziemach i glebach brunatnych wykształconych na lessach; rzadziej także na piaskach i pochodnych, zwykle zakwaszonych glebach brunatnych, pozbawionych węglanu wapnia we wszystkich poziomach genetycznych. Odczyn gleb waha się w granicach pH (4,0)5,0–8,5; roślina preferuje jednak gleby o odczynie obojętnym i zasadowym (Kozłowska 1928; Zarzycki 1958; Gostyńska 1963; Głazek 1968, 1969; Wójcicki, Głazek 1984; Wójcicki 1987, 2001b; Boratyński i in. 2003).

Morfologia i biologia

Krzew 0,2–1,0(1,3) m wysoki, gałązki wzniesione lub zwisające, nagie, woskowane, korowina barwy ciemnowiśniowej, niekiedy popielatej. Liście z krótkopędów płonnych o ogonkach 2–10 mm długich, blaszki liściowe 15–39 mm długie i 6–17 mm szerokie, odwrotnie jajowate lub eliptyczne, na szczycie zaokrąglone lub tępo zakończone, u podstawy klinowate, błyszczące, na spodniej stronie jaśniejsze i zawsze nagie; brzeg blaszki pojedynczo lub podwójnie karbowanoząbkowany; gruczołki 2–5, zawsze na brzegu blaszki powyżej jej części nasadowej. Liście z długopędów przeciętnie o 1/3 większe niż z krótkopędów. Kwiaty przedślupne, 5-krotne, do 2 cm średnicy, o białych płatkach korony, zebrane w baldaszkowate kwiatostany po 2–3(5). Kwitnie w kwietniu i maju, niekiedy nawet do sierpnia. Owocem jest soczysty pestkowiec barwy czerwonej do ciemnoczerwonej,

odwrotnie jajowaty do kulistawego zwykle z krótkim, skąpo owłosionym wyrostkiem na szczycie. Owocuje w lipcu, a owoce utrzymują się często do sierpnia lub września. Nasiona rozsiewane są głównie przez ptaki. Rozmnaża się również wegetatywnie przez niekiedy liczne odrośla korzeniowe. Rośliny z Polski są tetraploidami o liczbie chromosomów $2n=32$ (Wójcicki 1987). Efekt pozornie ciągłej zmienności między *Cerasus fruticosa* i *C. vulgaris* wywołują ich spontaniczne mieszańce i formy introgresywne, występujące szczególnie często w zachodniej części zasięgu *C. fruticosa* (Wójcicki 1987, 1991b, 2001b).

Charakterystyka populacji

Na siedliskach niezaburzonych wiśnia karłowata tworzy populacje o stosunkowo dużej liczbie osobników (powstałe niekiedy w wyniku rozdzielania się polikormonów), których płaty zajmują powierzchnie od kilku metrów kwadratowych do kilku arów. Płaty populacji o charakterze hybrydogenym zajmują często większe powierzchnie. Na niektórych stanowiskach rośnie tylko kilkanaście osobników (Kołodziejek 2012).

Zagrożenie i wskazania ochronne

Gatunek zagrożony w całej europejskiej części zasięgu. W Polsce jest objęty ochroną prawną. Jednym z podstawowych zagrożeń dla *Cerasus fruticosa* jest postępująca dewastacja i eliminacja naturalnych siedlisk gatunku. Jednak największym i ciągle niedocenianym zagrożeniem dla wiśni karłowatej jest wprowadzona do upraw, u nas w czasach historycznych, wiśnia pospolita *C. vulgaris*, z którą krzyżuje się bardzo łatwo, tworząc płodne mieszańce (Olden, Nybom 1968; Wójcicki, Głazek 1984; Wójcicki 1987, 1991b; Marhold, Wójcicki 1992; Wójcicki, Marhold 1993). Zniesienie barier ekologicznych poprzez zaburzenie pierwotnego charakteru zbiorowisk umożliwiło rozwój i ekspansję form mieszańcowych (antropohybrydyzacja), co w miarę upływu czasu doprowadza

Fot. 109. *Cerasus fruticosa* w Lisińcu na Wyżynie Miechowskiej (2010)

dzieć może do „rozpuszczenia się” genotypu *C. fruticosa* w genotypie *C. vulgaris*. Już obecnie na wielu stanowiskach w Polsce występują roje mieszańców z niewielką tylko liczbą okazów „czyste” *C. fruticosa* (np. Góry Pieprzowe koło Sandomierza, Kąty II koło Zamościa, Stawska Góra koło Chełma, okolice Dolska koło Gostynia) lub wyłącznie formy mieszańcowe (np. Psiklatka koło Jerzmanowic, Grodzisko koło Ojcowa, rezerwat Gaj koło Markowic), natomiast na niektórych stanowiskach występują osobniki trudne do odróżnienia od *C. vulgaris* (np. Rzadka Wola koło Brześcia Kujawskiego, Grodzisko koło Łęczycy, Winna Góra w Przemyślu, niektóre populacje w okolicach Pińczowa) (Wójcicki 1987, 2008; Boratyński i in. 2003). W przypadku drastycznej modyfikacji siedliska dochodzi do wyginięcia nawet form mieszańcowych, co nastąpiło np. na stanowisku między Charzewicami i Faliszowicami koło Brzeska (Pacyna 2004; Wójcicki 2008). Skuteczną ochronę gatunku zapewnić może jedynie kompleksowa ochrona jego stanowisk oraz usunięcie z ich sąsiedztwa upraw wiśni pospolitej i form hybrydogennych. Pilotażowe badania wykazały bowiem, że rośliny wyhodowane z nasion zebranych z okazów „czyste” wiśni karłowatej rosnących

w sąsiedztwie mieszańców okazywały się mieszańcami (J. J. Wójcicki, mat. npbl.).

Jan J. Wójcicki

Summary

Cerasus fruticosa is a Pontic species which occurs in Poland at the north-western limit of its continuous range. It is found mainly in S Poland, at low altitudes (up to 300 m a.s.l.). It grows both in flat areas and on hills, on steep slopes of ravines and gorges, and on the edges of river valleys, usually on south, south-east and south-west facing slopes, and rarely on east or west facing slopes. The species is associated with xerothermic shrub communities of the order *Prunetalia* and thermophilous fringe communities of the order *Origanetalia*. The plant is less frequently found in forest communities of the class *Quercetalia pubescentis* and order *Vaccinio-Piceetalia*, and in xerothermic grasslands of the order *Festucetalia valesiacae*. *C. fruticosa* shows a preference to calcium carbonate-rich soils, such as calcareous and carbonate rendzinas, boulder clays, as well as chernozems and brown soils, developed on loess but it also grows in lime-free soils. The pH of soils with *C. fruticosa* ranges from (4.0)5.0 to 8.5. The species is seriously threatened by spontaneous hybridization (anthropohybridization) with introduced *C. vulgaris*, which may result in the „dilution” of the genotype of *C. fruticosa* in the genotype of *C. vulgaris*.

Padus petraea Tausch Czeremcha skalna

Synonimy: *Prunus padus* subsp. *petraea* (Tausch) Domin, *Padus avium* Mill. var. *petraea* (Tausch) Fiek, *Prunus padus* L. var. *borealis* Schübel.

Rodzina: *Rosaceae* – różowate

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginiecie. W krajach ościennych: krytycznie zagrożony w Czechach i na Słowacji.

Uwagi taksonomiczne

Takson w różnych opracowaniach ujmowany w randze gatunku, podgatunku lub odmiany. W oparciu o ostatnie badania Wójcicki (1997) proponuje utrzymanie taksonu w randze podgatunku *Prunus padus* L. subsp. *borealis* (Schübel) Nyman.

Rozmieszczenie geograficzne

W Europie czeremcha skalna ma 2 ośrodki występowania: północną Skandynawię oraz góry środkowej i zachodniej Europy – Alpy, Wogezy, Karkonosze i Karpaty (Baryła 2001h). Ostatnio odnaleziona została w górach Turcji (Terzioğlu, Coşkunçelebi 2005) i na Półwyspie

Kolskim, gdzie jest określana jako *Padus schuebeleri* (Uusitalo 2004).

Występowanie w Polsce

W Polsce notowana jest w trzech pasmach górskich. Najliczniej występuje w Karkonoszach w kotłach południowych: Małym Śnieżnym Kotle (wysokość maks. 1250–1280 m n.p.m.), Kotle Łomniczki pod Śnieżką (wysokość min. 1080 m) oraz Kotłach Wielkiego i Małego Stawu. Kocioł Małego Stawu to *locus classicus* taksonu opisanego jako *Padus petraea* (Tausch 1838). W Tatrach znana jest z 2 stanowisk położonych w piętrze kosodrzewiny: nad Halą Tomanową pod Rzędami, 1750 m oraz na stoku Długiego Giewontu, 1550 m (Danielewicz 1984, 2008). W Bieszczadach Zachodnich takson występuje w zakresie wysokości od 1150 do 1260 m n.p.m. Rośnie na północnym stoku Wielkiej Rawki (Jasiewicz 1965), na stokach Małej Rawki i Halicza (Zemanek, Winnicki 1999), na przełęczy pomiędzy Małą Rawką a Wielką Rawką i na stoku Kamiennej (Kucharzyk 1999). Z tego ostatniego szczytu czeremcha skalna podawana jest również ze strony słowackiej (Hadač, Terray 1991).

Siedliska i fitocenozy

Gatunek preferuje siedliska umiarkowanie naświetlone. W Karkonoszach tworzy wraz z jarzębiną zespół *Pado-Sorbetum* rozwijający się w pasie wysokości 1080–1280